

Мусаев К.

КАЛКТЫН ЭЛ АРАЛЫК МИГРАЦИЯСЫНЫН СЕБЕПТЕРИ, АНЫН НЕГИЗГИ ТҮРЛӨРҮ ЖАНА АЗЫРКЫ УЧУРДАГЫ КЫРГЫЗСТАНДАГЫ МИГРАЦИЯ АБАЛЫ

Мусаев К.

ПРИЧИНЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ МИГРАЦИИ И ЕЕ ОСНОВНЫЕ ТИПЫ И СОСТОЯНИЕ МИГРАЦИИ В КЫРГЫЗСТАНЕ СЕГОДНЯ

К. Musaev

CAUSES OF INTERNATIONAL MIGRATION AND ITS MAIN TYPES AND TODAY THE STATE OF MIGRATION IN KYRGYZSTAN

УДК: 325+331/54 (575.2)

Бул макалада эл аралык миграция, ошондой эле КР ички жана тышкы миграциянын актуалдуу маселелерине көңүл бурулган. Макалада республикадагы статистикалык так маалыматтар келтирилген.

In this paper, the attention paid to international migration, as well as topical issues of internal and external migration in the Kyrgyz Republic.

Жумушчу күчүнүн миграциясы - бул экономикалык мүнөздөгү себептер менен эмгекке жөндөмдүү калктын жер которуулары. Мында өлкөнүн чек араларына карай ички жана тышкы миграция деп айырмалоого болот. Ички миграция өлкөнүн региондору же шаарлар жана айылдар ортосундагы эмгек ресурстарынын жер которууларына алып келет, мында өлкөнүн калкынын саны өзгөрбөйт. Тышкы миграция өлкөнүн калкынын санына таасир берет, бул өлкө чегинен чыгып кеткен (эмигранттар) бул өлкөгө (иммигранттар) жер которуп келген адамдар санын көбөйтөт.

Жумушчу күчүнүн эл аралык миграциясынын эки негизги түрүн айырмалоого болот:

1. Эл аралык жер которуу миграциясы
2. Эл аралык эмгек миграция

Калктыш жер которуу миграциясы баштапкы тарыхый башталышы, тактан айтканда мындай миграция АКШ, Канада, Австралия жана айрым башка өлкөлөрдө калктын маанилүү бөлүгүндө түзүлгөндүгүнүн натыйжасы. Ал мамлекеттер чек аралары аркылуу мигранттардын көчүүлөрүн жана жашаган ордун дайым өзгөрткөндүгүн болжойт.

Эл аралык эмгек миграция - маанилүү экономикалык себептер таасири же башкача айтканда эмгек акы табуу аракетинде мамлекеттер арасында эмгекке жөндөмдүү калктын жер которуулары болуп саналат. Жер которуу миграциясынан айрымаланып, ал өзүнүн мекени менен дайым байланышты сактоону болжойт.

Практика жүзүндө миграциянын бул түрлөрүн бири биринен айырмалоо өтө татаал. "Эмгектенүүчү мигрант" терминин аныктоо Эл аралык эмгекти уюштуруу конвенцияларында камтылган, анда "эмгектенүүчү мигрант" бул бир өлкөдөн башка өлкөгө иш алуу, иш иштее максатында миграцияланган же миграциялануучу адам деп жазылган. Бул аныктоо ар бир адамдын эмгектенүүчү мигрант катарында мыйзамдуу өлкөдөн чыккан адамды түшүндүрөт. Бирок ал өзүнө чек арадагы жана сезондуу жумушчуларды,

эркин кесиптеги жана айрым башка категориядагы адамдарды камтыбайт. Мындай жумушчу күчүнүн миграциясын мүнөздөөчү карама-каршылыктагы көрсөткүч бир канча азайтуу менен көрсөтүлгөн жана дүйнөлүк чарбадагы бул кубулуштун толук көрүнүшүн көрсөтпөйт. Бирок, болгон статистикада алар барган (реципиент-өлкө) өлкөнүн экономикасына, ошондой эле өзүлөрүнүн туулган өлкөлөрүндө, алар убактылуу кеткен (донор-өлкө) өлкөгө канчалык маанилүү роль ойногондугу көрсөтүлүүдө. (1).

Эл аралык эмгек миграциясынын себептери негизинен экономикалык мүнөздө болот. Алар төмөндөгүлөр тийиштүү:

1. Айрым өлкөлөрдөн экономикалык өнүгүү деңгээлиндеги айырмачылыктар;
2. Эмгек акы өлчөмдөрүндөгү улуттук айырмачылыктардын болуусу;
3. өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдөгү органикалык жумушсуздуктардын болуусу (акыркы учурларда бул көрүнүш постсоциалисттик өлкөлөрдө кеңири жайылган);
4. Эл аралык капитал кыймылы жана эл аралык корпорациялардын иштеши.

Эл аралык эмгек миграция катышуучуларынын бир аз улушу жумушчу адистигиндеги өкүлдөр түзөт, бирок ага кызматчылар да катышат.

Эл аралык эмгек миграциянын бирден бир жүйө-өсү "ачкадан өлбөө" үчүн кандай гана иш болбосун иш табуу болуп саналат. Мындай себеп төмөнкү квалификациялуу жумушчу күчү үчүн жана экономикалык өнүгүүсү төмөнкү деңгээлдеги жана жумушсуздук деңгээли жогору болгон өлкөлөргө мүнөздүү болуп саналат. Ал негизинен батыш Европа өлкөлөрүнөн азия жана африкалык өлкөлөрү, латынамерикалык өлкөлөрдөн АКШ жана Канада, Батыш Европанын өнүккөн өлкөлөрүнөн Түштүк жана Чыгыш Европа өлкөлөрүндө орун алган.

Бирок, мунун менен катар эмгектин жана турмуш шарттарынын абдан ыңгайлууларын издеген жогорку эмгек акы табууну каалаган миграция да бар. Бул шарттар өлкөнүн тегиз эмес экономикалык өнүгүүсү менен байланыштуу. Миграциянын мындай түрү, баарынан мурда квалификациялуу адистердин, окумуштуулардын миграциясы менен байланыштуу.

Жалпысынын дүйнөлүк чарбаны кароо менен эмгек миграциясынын төмөндөгү агымдарын айырмалоого болот:

1. Өнүгүп келе жаткай өнүккөн өлкөлөрдүн;
2. Өнүккөн өлкөлөр ортосунда;
3. Өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн арасында;
4. Пост социалисттик өлкөлөрдөн өнүккөн өлкөлөр арасында;

5. Өнүгүп келеткан өлкөлөрдүн илимий кызматчылары жана квалификациялык адистери өнүккөн өлкөлөргө баруусу.

Эл аралык эмгек миграциясы өнүгүүсүндө экинчи дүйнөлүк согуштан кийин маанилүү роль ойноду. Азыркы учурда азыркы эл аралык миграциянын жалпы көлөмүндө эмгек миграциясы артыкчылыкка ээ болуп саналат. Адистердин баалоосуна ылайык 90-жылдардын башталышында өзүлөрүнүн мамлекеттеринин чегинен тышкары 2 млн. ашык убакгылуу мигранттар жашаган, ал эми сезондуу жана чек аралар чегинде иштеген үй-бүлө мүчөлөрүн эсепке алганда эмгек мигранттарынын жалпы саны 100 млн. адамды түзгөн.

СССРдин кыйрашы менен мурдагы советтик республикалардын калкынын жер которуулары куч алган, бул өз учурунда эл аралык эмгек мигранттарынын санын кебйтууге алып келген.

Өлкөбүз эгемендик алгандан баштап коомдук мамилелер өзгөрдү, башкача айтканда мурдагы колхоз-совхоздор түп тамыры менен жоюлду, айыл чарба продуктуларын өндүрүү, мал чарбачылыгы менен иштеген нечендеген айылдыктар жумушсуз калышты. Колхоз-совхоздордун менчиги менчиктелип, жер улушун алып калгандар алып, албагандары нааразы болуп, аны иштетүүнүн ыгын билбегендер бир сыйра ооздорун күйгүзүп тынышты. Көпчүлүгү алган кредиттерин иштете албай үй мүлктөрүнөн ажырады.

Соңку кездерде калктын эмгекке жөндөмдүү курактагылары, өзгөчө жаштар туулган айылын таштап, борборго жакшы турмуш издөө менен шаарга келгендердин агымы күчөгөндүгү күн санап өсүүдө. Ошентип шаардан жакшы турмуш издеген жумушсуз айылдыктар өлкөбүздөгү ички миграциялык процесстердин активдуулугун өстүрүүгө өбөлгө түздү.

Бүгүнкү күндө биздин республикада калктын миграция маселеси абдан курч проблема бойдон калууда. Ички жана тышкы миграция өлкөнүн экономикалык абалына, ошондой эле жумушсуздукка да байланыштуу болууда.

Сурамжылоолорго ылайык 90 пайыз эмгек мигранттары жакынкы жана алыскы чет өлкөлөргө чыгуу алдында Бишкектен иш издөөгө аракеттенишет. Борбордон анча ылайыктуу иш таппай же тапса да шаардык каттоо талап кылынып, ишке орношоюн десе шаардык каттоосу жок көйгөйүнө туш болот. Анткени алар жашаган убактылуу жашаган кожоюндары аларга каттоого тургузбайт. Бир жагынан алганда ички мигранттардын абдан эле укуктары бузулган. Бугунку күндө ички мигранттардын расмий каттоо жүргүзүлбөйт, борборго канча эмгек мигранты келип, чыгыш жаткандыгы көзөмөлгө алынбайт.

Бишкек шаарында чындыгында ички өлкөлүк миграциялык агымдарды тартуунун объективдүү борбору болуп алууда. Азыркы учурда 500 миң калк каттоосу жок эсепке алынган жок, анын ичинде Бишкек шаарына жакын коңшу айылдар жана шаарлардан келгендер болуп, азыркы учурда борбор калаада

1 млн. 400 миң адам жашайт. Шаардык чөйрөнүн турмушун камсыздоочу бардык чөйрөлөрүндө укук коргоо, саламаттык сактоо, билим берүү жана маданият боюнча кызмат көрсөтүү мүмкүнчүлүктөрү төмөндөдө. Мында шаардык чөйрөгө мигранттардын адаптациялоо программалары иштелип чыккан эмес.

Шаар турмушун камсыздоо системасынын эскириши ички мигранттардын интенсивдүү өсүшү менен татаалдантууда. Бул системалардын бекемдиги жана чыдамдуулугу жеткен чегине жетти.

Инфраструктура жана инженердик тармактар пост-советтик мезгилдерден бери жаңыланган эмес, андыктан капиталдык ондоо талап кылынат жана акыркы 20 жыл да Бишкек шаарында өлкөнүн ички миграциясы эсебинен калктын 2 эсе көбөйүүсү шаардык кызматтарга жана шаар жетекчилигине чоң көйгөйлөрдү жаратууда. Себеби инженердик тармактар жана шаар өзү 400-600 миң калкка гана эсептелген. Бишкек айланасында 500 миң адамдан ашуун калкы бар 50ден ашык турак жай конуштары пайда болду. 2009-жылдын 31-мартында Президент Жарлыгы менен Өлкөнүн Өнүгүү Стратегиясы (2009-2011-жж.) бекитилген анда:

"Ички миграция процесстери Бишкек жана башка өлкөнүн шаарларынын калкынын жогорку концентрациясына алыш келди. Бишкекке ички өлкөлүк мигранттардын 40% ы келишет жана турукташышат, алар турак жай, жумушчу орундарына, социалдык программаларга кошулууга муктаж" деп белгиленген.

Эксперттик баалоолор боюнча борбордун калкынын фактылай саны расмий 500 миң адамдан ашуунду түзөт (расмий каттоолор маалымат боюнча 2009-жылга карата абалы боюнча - 835743 миң адам) Бишкек шаарынын жергиликтүү муниципалитетинин бюджетиндеги чыгымдарга багыттоолорду колдоо талап кылынат. Өлкөнүн борборундагы мындай процесстер социалдык-экономикалык жана коомдук-саясий чөйрөлөрдө жогорулаган чыңалууларга алып келгендигин баарыбыз эле түшүнгөнүбүз менен конкреттүү иш чаралар жүргүзүлбөгөндүгү өкүндүрөт. Ал эми жогоруда айтылган көрүнүштөр натыйжасында ички мигранттар тарабынан жер басып алуу, пикетке чыгуу ондуу чыр-чатактарды түзүүчү кудуреттерге ээ экендигин кеңүлгө алуу зарыл.

Өкмөт да, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары региондордо эмгек миграциясынан калкты кармоочу жетишерлик стимулдарды түзүшпөйг жана тийиштүү иш-чараларды жүргүзбөгөндүктөрү өкүнүчтүү.

Периферияларда мигранттардын жалпы чыгуу жерлеринде айрым учурларда терс таасирге ээ болот. Туруктуу жашаган жеринен эмгек мигранттарынын чыгып кетүүсү демографиялык жана эмгек ресурстарынын балансын бузууга жана бүтүрүүгө алып келет. Ошону менен катар негизинен айылдык периферия болуп саналган бул жерлердин деградациясына жана ээн бош болуп калган учурларына алып келет. Атап айтсак, түштүк облустарында Баткен облусу, Лейлек райондорун жалаң эле кары адамдар калгандыгы айтылыш келет.

Стратегиялык маанилүү тоолуу чек ара аймактарындагы артыкчылыктүү-репродуктивдүү жана

экономикалык активдүү калктын иштөөгө чыгып кетүүсү бул аймактардын ээн калышына гана эмес, укук улантуучу муундардын жоготуусуна, өсүп келеткан муундардын сапатынын төмөндөшүнө, генефонд "консервациясына" жана анын деңгээлинин социализациясына алып келет. Бул болсо чектеш чек ара аймактарында калктын бул жерлердеги "жайылып жүрүүчү" миграция коркунучун түзөт. Айрым жана чек ара аймактарынын ээн калышы, алардагы калктын социалдык калктын демографиялык жана улуттук структурасынын өзгөрүшү, "жайылып жүрүүчү" миграция натыйжасында коңшу өлкөлөр менен мамиленин жаңы кырдаалын түзөт жана Кыргызстандын социалдык, маданий чөйрөнүн туруктуулугуна жана коопсуздугуна коркунуч келиши мүмкүн.

Жогоруда баяндалган республикадагы ички мигранттар жөнүндөгү бул көйгөйлөр борбордун гана эмес мамлекет деңгээлдеги маанилүү көйгөй деп эсептөөгө болот, бул кырдаадан чыгуунун жолун кечиктирбестен чечүү керек жана аны талаптагыдай чечүүнүн жолун издөө керек жана механизмдерин иштеп чыгуу бүгүнкү күндүн кечиктирилгис милдеттеринен деп ойлоймун.

Турмуш агымы кыргыз жарандарын төгөрөктүн төрт бурчунун кыйырына иштөөгө аргасыз кылды, бири коңшу Казакстан, бири кең Орусия, ал эми айрымдары Корея, Европа өлкөлөрүндө, айтор төгөрөктүн төрт тарабында иштеп жүрүшөт. Эмгек мигранттарын кабыл алган өлкөлөр кошумча эмгек ресурстарына ээ болушат. Айрымдары анча тааныш омес бейтааныш адамдардын жумуш таап берем деген алдамчы убадалары менен барышат. Натыйжада ишенин барган адамдары чет жердик кожоюндарга сатып баса берет же болбосо жаш кыздарды жакшы акча каражатын аласың, түнкү клубдарда бийлесиң деген куру убадаларды берүү менен сексуалдык зордук-зомбулукка дуушар болушат.

Эмгек мигранттары тыпша чыгууда эч кыйналбай каттоодон өтүү үчүн мигрант өз мекенинде тийиштүү механизмдерден өтүүсү талап кылынат. Мындай механизм аркылуу өткөн эмгек мигранты коопсуздук жана эмгек иши жүрүшүндө анын укуктарынын сакталышы боюнча артыкчылыктарга ээ болуу менен укуктары тебеленбейт.

Кыргызстан калкынын демографиялык жагынан жаш болуп саналат 39% балдар жана өспүрүмдөр, 51%ын эмгекке жөндөмдүү курактагы адамдар, тактап айтканда 30 жаштегегегиндегидеги жаштар. Бул цифралар айгып тургандай миграциялык процесске, баарынан мурда жаштарыбыз көбүрөөк тартылган. Себеби социалдык системанын калыпсыздыгы жана жалпы жакырчылык деңгээли, жумушсуздук, мамлекет тараптан гана эмес, ата-энелери тарабынан белгилүү бир колдоолордун жоктугу себепкер. Тактабыраак айтканда республикада туруктуу жумуш орундары менен камсыз кылуу мүмкүнчүлүктөр аз.

Орусияга Кыргызстандан барган эмгек мигранттарга эң төмөнкү кесиптик квалификациядагы арзан жумушчу кучу катары пайдаланышат кызмат, негизи нен курулуш, ондоо жумуштарына эркектер жана челнок соодасында аялдар тартылган. Андан тышкары сезондуу убактылуу иштерге, тактап айтканда айыш чарба жумуштарында иштешет. Бул жаг-

дайдан алып Караганда эмгек мигранттарына иштөө үчүн талап кылынуучу узак мөөнөттүү каттоо, камсыздандыруу жана медициналык полис жана башка уруксат берүүчү документтер түрүндөгү белгилүү бир институционалдык кепилдиктер керек. Иштей турган жерге келгенде эч кыйналбай каттоодон өтүү үчүн мигрант өз мекенинде тийиштүү механизмдерден өтүүсү талап кылынат. Мындай механизм аркылуу өткөн мигрант коопсуздук, жана эмгек иши жүрүшүндө анын укуктарынын сакталышы боюнча артыкчылыктарга ээ болот. Тилекке карты, мындай жол-жоболордон өтпөгөн эмгек мигранттарынын көпчүлүгүнүн укугу бузулат жана сырकोлоп ооруп калса тийиштүү медициналык жардам ала алышпайт. Айрымдары маңдай терин төгүп иштеген эмгегинин акыбетин ала алмак турсун, аны басмырлап, күч колдонуп токмоктоп койгонучурлар бар. Бул жерде ишке киришүүдөн мурда эмгек келишиминин шарттары менен таанышуу талапка ылайык. Андыктан эмгек мигранттарынын көпчүлүгү мындай мыйзамдуулукту биле беришпегендигинен улам эмгек келишими түзүлбөйт.

Бүгүнкү күндө Орусияга жана башка чет мамлекеттерге ишке орноштуруу менен иштеген жеке ортомчу фирмалар бар. Алардын көпчүлүгү мыйзамды айланып өтүүгө аракеттенишет, себеби жумушка орноштуруу боюнча мыйзамдуу кызмат көрсөтүү түрү бюрократия жана аз пайда алууга байланыштуу болуп келет. Негизинен мындай жеке фирмалар алыскы чет өлкөлөрдүн эмгек рыногуна багытталган, ал АКШ, Корея, Канада, Германия, Араб Эмираттарына жана башка өлкөлөрдү кошууга болот. Алар Орусия эмгек рыногуна анча кызыкдар эмес. Эреже катары, мындай фирмалар мигранттардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо боюнча кандайдыр бир кепилдиктерди бере алышпайт.

Эмгек мигранттарынын челнок соодасы мигранттар үчүн пайда алууга негизделген. Бүгүнкү күн абалы боюнча челнок ишинин соода агымдары Орусия аймагы боюнча "жөнгө салынып" калган. Көпчүлүк учурда бул барган жердин калкынын турмуш деңгээли, ошондой эле бийликтин жана криминалдык структуралардын өз ара мамилелерине байланыштуу болот. Мигранттардын барган жерде каттоодон өтүүдө татаалдыктар болот. Атап айтсак жергиликтүү бийлик органдары тарабынан эмгек мигранттарынан мыйзамсыз иш аракеттеринен, т.а. мигранттардан акча өндүрүү сыяктуу учурлар басымдуулук кылат.

Эмгек рыногунун цивилизациясы жөнүндө айтуу эртелик кылат. Бүгүнкү күндө алгач укуктук базаны өркүндөтүү жана жол-жобо бөлүгү жана уюштуруу маселелерин жөнгө салынуусу зарыл. Мигранттар барган жер-жерлерге Кыргызстандын миграциялык кызматтарын ачуу керек. Андан кийинки болуп кабыл алуучу өлкө эмгек рыногунун суроо-талаптарына жана сунуштарына айрыкча көңүл буруулары керек. Мындай милдеттерди чечүүдө комплекстүү ыкма талап кылынат, ал Кыргыз Өкмөтү менен Орусия Федерациясынын ортосундагы миграциялык кызматтар боюнча биргеликте иш алып баруулары зарыл.

Мындай тышкы эмгек мигранттары арасында орун алган мыйзамсыз болуп жаткан терс көрүнүштөрдү алдын алуу үчүн миграция субъекттеринин жарандык укуктары жана милдеттери жана жөнөтүүчү жана кабыл алуучу мамлекеттердин кызыкчылыгын эске алуучу мамлекеттик деңгээлде ченемдик-укуктук миграциялык мейкиндик түзүү зарыл деп эсептейм.

Литература:

1. Борисов Е.Ф., Петров А. А., Стерликов Ф.Ф. Экономика: Справочник. -2-е изд. - М.: Финансы статистика, 1998. стр.43-54
2. Гимпельсон В. Движение рабочей силы (оценки, международные сопоставления и влияние и рынок труда) Л Вопросы экономики. - 1997. - №2 стр. 431 -435
3. Ентяков В. Внешняя трудовая миграция: состояние и перспективы // Человек и труд. - 1998. -№12
4. Ильин В.И. Социальное неравенство / Центр социологического образования Института социологии РАН. М.: Изд-во "Институт социологии РАН", 2000 -280-283 стр.
5. Программа г.Бишкек "Любимый город" итоги развития города с 2005 - по 2007 гг. Анализ ситуации 1 - 30 стр.
6. Социально-экономическое положения г.Бишкек январь-ноябрь 2010 г.
7. Стратегия развития КР (2007-2010 гг.) "Мигранттар көңүл борборунда" Р.Отунбаева Президент КР ОП Газета Кыргызстанцев в России №1 (01) 04.07.2010 г. стр 3-4.
8. Кудабаяв З.И. "Экономика-Кыргызстана и СЭЗ" Бишкек 1999 г. АСК.
9. Идинов К."Экономические отношения и участие в них Кыргызстана" 5-19 стр.

Рецензент: д.э.н., профессор Атышов К.